

Modern Ürdün Lehçesinin Fonetik ve Morfolojik Özellikleri Üzerine Bir İnceleme

A Study on the Phonetic and Morphological Characteristics of the Modern Jordanian Dialect

Seher DOĞANCI¹

¹Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
Yabancı Diller Yüksekokulu, Arapça Mütercim-
Tercümanlık Bölümü, Karaman, Türkiye

ORCID: S.D. 0000-0003-3993-1171

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Seher DoğanCI (Dr. Öğr. Üyesi),

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi,
Yabancı Diller Yüksekokulu, Arapça Mütercim-
Tercümanlık Bölümü, Karaman, Türkiye
E-posta: seherkaynamazoglu@kmu.edu.tr

Başvuru/Submitted: 29.07.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested:
21.08.2023

Son Revizyon/Last Revision Received:
07.09.2023

Kabul/Accepted: 10.09.2023

Atf/Citation: DoğanCI, Seher. "Modern Ürdün
Lehçesinin Fonetik ve Morfolojik Özellikleri
Üzerine Bir İnceleme." *Şarkiyat Mecmuası -
Journal of Oriental Studies* 43 (2023), 299-317.
<https://doi.org/10.26650/jos.1334548>

ÖZ

Dil canlı bir olgu olup pek çok bileşenden oluşur ve bu bileşenler: fonem, ünlü ve ünsüz sesbirimler olan parça fonemler, hece, parçalarüstü fonem olan vurgu, sözcüklerin çekim ve türetim yolları olan morfemlerdir. Zaman ve mekân içinde ses, terkip, nahiv, sarf ve mana boyutunda gelişme ve değişme gösteren dil, konuşulduğu çağ ile bir önceki çağ arasında fark gösterir. Arapçanın Kur'an dili olması hasebiyle Kur'an Arapçası (Klasik Arapça), kapsamında kullanılan dili gramer kuralları çerçevesinde korunur. Ama Ammice denilen lehçe boyutunda günlük hayatta kullanılan mahalli (yerel ve bölgesel) unsurları hem Kur'an Arapçasından hem de coğrafya temelli çeşitlilik gösteren lehçelerden farklılık gösterir. Bu çalışmada dil, lehçe ve şive kavramlarının ayrımı yapılmaktadır. Ardından, Arapçanın bir lehçesi olan Modern Ürdün lehçesinde görülen ses değişimleri, sarf değişimleri ve mahalli kelime kullanımları üzerinde durulmaktadır. Dahası, Ürdün lehçesinde Kur'an Arapçasından farklılaşarak ortaya çıkan ses değişimlerinin ünlüler ve ünsüzler arasında nasıl olduğunun örneklerle izah edilmesi amaçlanmaktadır. Ek olarak, Kur'an Arapçasında yer alan sarfi vezinlerden farklılaşan Ürdün lehçesine özel kullanım alanları üzerinde durulup mahalli kullanım alanlarına sahip kelime ve terkiplerin izahatının yapılması nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılarak yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Modern Ürdün Lehçesi, Ses Değişimleri, Sarfi Değişimler, Mahalli Kelime ve İbareler

ABSTRACT

Language is a living phenomenon and consists of many components, including phonemes, part phonemes, which are vowel and consonant phonemes, syllables, supravocal stress, and morphemes which are the ways of inflection and derivation of words. A language, which develops and changes in terms of sound, composition, syntax, consumption, and meaning in time and space, shows a difference between the age in which it was spoken and the previous age. Since Arabic is the language of the Qur'an, the language used in Quranic Arabic (classical Arabic) is protected within the framework of grammatical rules. However, the local (regional) elements used in daily life in the dialect dimension called Ammiyyah (Colloquial Arabic) differ from both Quranic Arabic and the dialects that vary based on geography. In this study, distinctions are

made between the concepts of language, dialect, and accent. Then, sound changes, consumable changes, and local word usages in the Modern Jordanian dialect, which is a dialect of Arabic, are emphasized. What is more, it is aimed at explaining with examples how the sound changes that occur in the Jordanian dialect differ from the Quranic Arabic are between vowels and consonants. In addition, the explain of words and compositions with regard to local usage areas by focusing on the special usage areas of the Jordanian dialect, which differs from morphological prosody in the Arabic of the Qur'an, is done by using document analysis, one of the qualitative research methods.

Keywords: Modern Jordanian Dialect, Sound Changes, Morphological Changes, Local Words and Phrases

EXTENDED ABSTRACT

Jordan is surrounded by Syria, Iraq, Saudi Arabia, Palestine and Israel. It borders the Red Sea and takes its name from the Jordan River that flows through its territory. The official name of the state is al-Memleketu'l-Urduniyyetu'l-Haşimiyye, and it is a Middle Eastern country with a width of 89,213 km. The capital of the country is Amman, and its other important cities include Zarqa, Irbid, Ajloun, Mafrâq Bela, Madâbâ, Karak, Jerash Tafilah, Ma'an and Aqaba. Jordan, referred to as Palaestina Secunda in Byzantine sources, means the place on both sides of the river in Arabic. The Jordanian dialect, which is included in the northern dialect group of Arabic dialects, is the dialect spoken by the Jordanians living in the Hashemite State of Jordan and differs according to the regions in the country. The Jordanian dialect is divided into the Northern and Southern dialects, as well as the Fellah dialect and the Bedouin dialect. However, the dialect spoken by most Jordanians is Hajina, which emerged during the Ottoman state administration in the early twentieth century. In addition, the Jordanian dialect is divided into five parts: the Hajina dialect, which is a mixture of Palestinian, Jordanian, and Damascus dialects spoken in the capital city Amman and in the northern cities of Zarqa Madabâ, and Salt, and spoken by the whole country; the Southern dialect spoken in the cities of Karak, Tafilah, Ma'an and, Shôbek, known for not reading the feminine 'te' at the end of the names; the Bedouin dialect spoken by the Bedouins, which is not preferred to be spoken by the cultured and civilized parts of Jordan, is a mixture of Egyptian and Hejâz dialects; the Akbâvî dialect used by a narrow group; and the Northern dialect spoken in the cities of Kura, Irbid, Ajloun, Jerash, and Ramsâ.

In this study, the phonetic, morphological, and grammatical changes of the Jordanian dialect, which differs from Quranic Arabic (Classical Arabic), are explained with examples, and local words and phrases are included. For example: In the Jordanian dialect, the interrogative prepositions used in standard Arabic undergo sound changes. In this context, the prepositions used in Quran Arabic and their equivalents in the Jordanian dialect can be listed as follows: the prepositions "ما، ماذا" are used as "أش، إيش، شو، إيش، أش", the preposition "كَمْ" is used as "قَدَيْش", the preposition "بِكُمْ" is used as "بَعْدَيْش", the preposition "مَنْ" is used as "مِين", the preposition "لِمَنْ" is used as "لَمِين", the preposition "أَيْنَ" is used as "وَيْن", the prepositions "مَنْ أَيْنَ" used as "مِين

”وَيُنِ”, the preposition “إلى أين” is used as ”لَوَيْنِ، عَوِي“، the preposition “لماذا” is used as “لَيْشُ”, the preposition “كيف” is used as “كَيْفُ”, the preposition “متى” is used as “إيمتى”, the preposition “أى” is used as “إئو”, the preposition “من أى” is used as “مِينِ إئو”, and the preposition “هل” is no longer used because it is expressed with emphasis.

Secondly, the pronoun أنا is pronounced as it is without any change, while the other pronouns are pronounced with a sound change. For example, the pronoun “نحن” is pronounced as “إحنا”, the pronouns “أنتم” and “أنتما” are pronounced as “إئتو”, the pronoun “أنت” is pronounced as “إنتت”, the pronoun “أنت” is pronounced as “إنتت، إنتت، إنتت”، the pronoun “هو” is pronounced as “هؤ”، the pronouns “هما” and “هُم” are pronounced as “هُم”، the pronoun “هي” is pronounced as “هَي”، and the pronouns “هما” and “هُنَّ” are pronounced as “هُمَّ، هِنَّ”. In addition, the use of dual and musenna is not common in the Jordanian dialect, and plural pronouns are preferred instead of these pronouns. Thirdly, the negation of noun phrases is made by putting the negation suffixes “مش” and “مُو” before the noun. Accordingly, the usage of “مش مشكلة، مُو مشكلة” is the equivalent of the sentence “ليست مشكلة” in Quranic Arabic. Fourthly, in the Jordanian dialect, there are usages of “في، ما في، فيش، ما فيش، فيش، فيش” corresponding to the meanings of yes and no. For example: “في هواء كتير حلو اليوم، ما في مصاري، فيش داعي يارجل، ما فيش مشكلة، فيش عُذر لهادا التصرف،”. The sentences mean “The weather is very nice, there is no money, it is none of your business, it’s okay, there is no excuse for these behaviors” in English, respectively.

Finally, the Jordanian dialect has local words and phrases that have dialectic characteristics, apart from the words that it has acquired by quoting from Turkish and English. Words included in English include the following: “تُكْسِي، أوكي، الباص، بلوزة، تي شيرت، بيجاما، اكسسوارات، لَازج،”. These words mean taxi, okay, bus, blouse, t-shirt, pajamas, accessory, large, left, to forward, cancel, microwave, garage, cocktail, cake, sandwich, cornflakes, service, and jacket, respectively, in English. Also, these words are used in both the verb and noun form and are found in different forms by the Arabic sighas.

Giriş

Dil, “dialekt, sosyolekt (sınıf dili) ve grafolekt (yazı dili)” özelliklerini taşıyan iletişim aracıdır. Lehçe ise bir dilin bilinmeyen dönemlerinde o dilden ayrılmış ve farklılıklar gösteren koldur. Buna karşın şive bir dilin bilinen tarihi zamanlarında ayrılmış kolu olan ve o dilden ses ve şekil ayrımları gösteren yapıyken ağız, şive içerisinde farklılık gösteren söyleyişlerdir¹. Bu çerçevede lehçe bir dilin farklı bölge ve coğrafyalarda aynı dil birliğine sahip kimselere konuşulma biçimidir². Dahası, lehçe ağızların bir araya gelmesiyle şekillenen bir üst ağız birliği olup birleştiği ağızların birçok özelliğini bünyesinde barındırır ama her birinin özelliğini teker teker yansıtmaz; şeklindeki tanımlar bugün çağdaş dilbilim çalışmalarınca eleştirilmekte ve farklı kıstaslar kullanılarak dil, lehçe, şive, ağız ve aksan terimleri değerlendirilmektedir. “Kültürel çoğulluk, kültürel çeşitlilik, çokkültürlülük; dilsel çeşitlilik, çok-dillilik ve dilsel çoğulluk ” kavramları üzerinden verilmeye çalışılan bu terimlerden çeşitlilik “bir coğrafyada farklı unsurların bir arada yaşaması” olarak tanımlanırken çoğulluk ise “eş zamanlı olarak diyalektik bir ilişki içinde birbirini etkileyip dönüştürme gücüne sahip olma durumudur”. Dilsel çeşitlilik/ çoğulluk/ çoğulculuk ise “bir dilin başka bir dille beraber aynı anda belirli bir coğrafyada kullanılması ve yazılmasıdır”. Buna karşın, tek ulusçu, kültürcü ve dilci yapıya karşı çıkan çokkültürlülük/ çok kültürcülük “kolonyal ülkelerin şehirlerinde kolonyalizm sonrası görülen göçler sebebiyle oluşan çeşitliliktir”. İlaveten, modern dilbilim literatüründeki bu tanımlamalar bir yerde konuşulan dilin ne kadar konuşulduğu ve nasıl tanımlandığı üzerinde durarak sınırlarını çizmeye çalışırken “yatay ve dikey boyuttaki çeşitliliği” tespit etmeyi hedefler. Yatay çeşitlilik “farklı dillerin aynı anda aynı coğrafyada var olması” iken dikey çeşitlilik “lehçe, şive, ağız ve aksan tartışmaları ile açıklanabilen, merkezi/ ideal dil ve varyantlarının bir arada olması” halidir. Bu bakış açısına göre bir dil varyantlarının” reformasyonu ve deformasyonu” ile oluşmuş olup bir merkezi varyant ve diğer varyantların birleşiminden meydana gelir. Bir dilin varyantlarından kopma hali içinde bulunması da çoğu zaman siyaset ile ilgilidir³. Bu anlayış çerçevesinde bir dile ait olan herhangi bir lehçe illa ki merkezi dilden kopmuş, ondan ayrılmış bir kol olmayabilir. Yine bu görüş sahibi Arap dilbilimcileri, Kureyşliler Kur’an dilini konuşurken özelde Ürdünlüler genelde ise diğer Arap kabileleri zaten başka bir Arapça varyantını konuşuyorlardı iddiasında bulunabilmektedirler. Çünkü dilbilimsel olarak böyle bir dil-lehçe ayrımı yapmanın çoğu kez bir dili merkezi bir konuma yükselttiğini hatta mutlaklaştırdığını ve diğerini veya diğerlerini ikincil görerek neredeyse bir bozulma ve sapma gibi değerlendirmeye maruz bıraktığını ifade ederler.

1 Muharrem Ergin, *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi*, (İstanbul: Bayrak Basım Yayım, 1998), 10.

2 Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizileriyle Dilbilim*, (Ankara: TDK Yayınları, 2003), 141-142.

3 Bülent Bilmez, “Türkiyede Dilsel Çoğulluk ve Türkiye Dilleri: Genel Bakış”, *Türkiye’de Dil Hakları ve Dilsel Çoğulluk* içinde, haz. Bülent Bilmez, (İstanbul: Türkiye Kültürleri, 2021), 17-25, erişim 25 Ağustos 2023. https://www.turkiyekulturleri.org/dokuman/20210602-44_dil-haklari-ve-dilsel-cogulluk-2021.pdf.

Lehçe oluşumunun ilk aşamasında ileti, dil topluluğunun tümü tarafından anlaşılırken zamanla toplumun sadece belirli bir kesimi tarafından anlaşılır hale gelir ve diğer kesimleri tarafından ya az anlaşılır ya da tamamen anlaşılmaz bir hal alır. Bunun sebepleri arasında dil içi fonetik ve morfolojik gelişmeler, bir dil topluluğunun sosyal, kültürel ve ekonomik alışkanlıklarının dile etkisi yer alır. İlaveten, “lehçeleşme” aşamasında yaygınlaşma ve körelmeye sebebiyet veren bu faktörler sesbirim (fonem), görevli ve anlamlı biçimbirimler (morfeimler) göstergelerinde ortaya çıkar. Lehçelerde ses, ek ve sözcükte görülen değişimler en temel ve yaygın değişimler olup fonetikle ilgili olan değişimlere sıklıkla rastlanır. Buna karşın ek düzeyinde olan değişimlerin sayısı ses değişimlerine nazaran daha azdır. Sözcük düzeyindeki değişimler ise komşu dillerden yapılan ödünçleme ve dilin kendi kaynakları kullanılarak yapılan türetme yoluyla yapılır. Böylelikle “lehçeleşme” dil dışı sebeplerle başlar ve dil içi ağız farklılıklarının artmasıyla hızlanır⁴. İlaveten diller doğal türetme yolları dışındaki türetme şekillerini de kullanarak yeni sözcükler kazanabilirler. Örneğin anlık oluşumlar, uydurmalar, kırpmalar, birleştirmeler ve eksiltmeler dilin doğal türetme yolları dışında başvurduğu yöntemlerdir⁵.

Bir dilin lehçeleşmesi için “coğrafi değişim, toplumsal ve kültürel farklılaşma, hareketli ve devingen ağızlara sahip olma, siyasi otorite ve alfabe gibi beş ana şarta sahip olması gerekir”. Coğrafi değişimden kasıt bir dil grubunun genel dil topluluğundan göç ya da savaş gibi sebeplerle kopuşudur. Toplumsal ve kültürel farklılaşma ise din, dil, edebiyat ve kültürde görülen değişme ve gelişmelerle ilgilidir. Hareketli ve devingen ağızlara sahip olma ise ağızların yazı dilini oluşturma ve ona malzeme sağlamada kendisinde mevcut olan ham dil malzemesini ortak dile dönüştürmedeki gücüyle alakalıdır. Siyasi otorite⁶ lehçenin ana dilden ayrılıp bağımsız bir dil olabilmesi için siyasi bir gücün yani devletin himayesinde yazı dili olarak kullanılmasıdır. Son olarak alfabe bir ağızın yazı dili olabilmesi için kendine özgü dil özelliklerini yansıtan bir yazı sistemini kullanmasıyla ilgilidir⁷.

Her dilin kendisine ait lehçeleri olduğu gibi Kur’an Arapçası (Klasik Arapçanın) ve Modern Arapçanın (Ammice) da lehçeleri mevcuttur. Arap dilinde lehçe oluşumu her tarihsel dönem içerisinde olsa da buna karşı çıkan çalışmalar da mevcuttur. Owens, Arap dilinin lehçelerini beş evreye ayırır ve lehçeleri son döneme dâhil eder. Bu evreler sırasıyla: “İlk Arapça (Proto-Arabic), Yayılma Öncesi Arapça (Pre-diasporic Arabic), Eski Arapça (Old Arabic), Klasik Arapça (Classic or Modern Arabic) ve Lehçe (Dialekt)”dir⁸. Arapçada lehçeler arasındaki

4 Ali Akar, “Lehçe Oluşma Şartları ve Evreleri Bakımından Eski Türkiye Türkçesi”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (2010):16, erişim 12 Temmuz 2023. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tubar/issue/16969/177263> .

5 Sertan Alibekirlioğlu, “Türkçede Sözcük Türetme Yolları”, *Gaziantep Üniversitesi Journal of Social Science*, 16/1 (2017): 36, erişim 21 Ağustos 2023. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/265261> .

6 Bir dilsel varyant her zaman bir siyasi güç elde edemeyebilir ve yazılı hale gelemeyebilir. Bu çerçevede, siyasi bir güç devşirememiş, salt sözlü kalmış dilsel topluluk ve etnik grupların varlığından da söz edilir.

7 Hülya Gökçe, “Lehçe Teması ve Başkurt Dil Sahasındaki Örnekleri”, *Tehlikedeki Diller Dergisi*, 3/4 (2014): 49, erişim 12 Temmuz 2023. <https://dergipark.org.tr/pub/tdd/issue/29410/31400> .

8 Jonathan Owens, *A Linguistic History of Arabic*, (New York: Oxford University Press,2006), 2-6; Ahmet Şen ve Soner Akdağ, “Modern Standart Arapça ve Bazı Arap Dialektlerinde Gelecek Zaman Formları”, *NÜSHA*, 21/52 (2021): 181, erişim 12 Temmuz 2023. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nusha/issue/62908/863021> .

farklılıklar ünlü ve ünsüz seslerin birbirleri arasında değişimi ile başlar, kelimelerin kullanım alanlarının değişmesiyle ilerler ve kullanımda olmayan yeni bir sığanın ortaya çıkmasıyla son bulur. Ses düzeyinde görülen değişimler belirli bir zaman ve mekânda belirli bir sesin bir başka sese değişmesiyle gerçekleşir. Lehçelerde görülen bu ses değişimlerinin özellikleri arasında “bilinç dışı olup insan iradesinin dışında olması, toplumsal olması, yavaş ve adım adım olması, belirli bir mekân, yer ve çevrede olması (hemze Arapçanın pek çok lehçesinde düşer ve telaffuz edilmez ya da en yakın ses olan ‘ayn sesine döner), belirli bir zamanla sınırlı olması ve sürekli olması” yer alır⁹.

İlaveten, bir dilde ses değişimleri “tarihi değişim ve terkibi değişim” olmak üzere ikiye ayrılır. Tarihi değişim bir sesin o dili konuşan dil ailesi içerisindeki değişimi olup Ana Samicedeki “p” sesinin Güney Sami dilleri içerisinde yer alan Arapça ve Habeşçede “f” sesine değişmesi buna karşın Kuzey Sami dilleri içerisinde yer alan İbranice, Aramice ve Akadça’da asıl formunu koruması örnek verilir. İbranicede yer alan “pôl” kelimesinin Arapçada “fûl” ve Habeşçede “fâl” şeklinde telaffuz edilerek kullanılması bu değişimi izah eder niteliktedir. Terkibi değişim ise belirli bir dilde belirli bir kelimedeki yer alan sessin değişimi olup Mısır ve Suriye lehçelerinde cim sesinin dal sesine döndüğü demel ve dâmûse kullanımları örnek olarak verilir. İlaveten, lehçelerde görülen terkibi değişimler asimilasyon, disimilasyon ve dildeki kolaylık yasası kuralları çerçevesinde gerçekleşir¹⁰. Bu çalışmada Sami dil ailesi içerisinde Güney Arapça kolunun kuzey grubunda¹¹ yer alan Ürdün lehçesinin fonetik ve morfolojik özelliklerinin lehçe (Ammice) boyutunda ele alınarak Kur’an Arapçasından (Klasik Arapça) farklı olan yanları Ürdün lehçesinde yer alan mahallî (yerel, bölgesel) kelime ve tabirler kullanılarak izah edilmiştir.

Kur’an’da Yer Alan Lehçeler ve Yer Almayanlar

Klasik Arap âlimleri tarafından lehçebilim alanıyla ilgili olarak yapılmış lahnu’l-âmme ve ta’rib çalışmalarında bireysel kullanım hataları ile lehçe arasındaki ayrım yapılmamış olup lehçelerde görülen kullanım farklılıkları lahn ve şâz olarak nitelendirilmiştir. Dahası klasik Arap gramer kuralları inşa edilirken Kur’an dili olarak Hicaz ve Kureyş kabilelerinin lehçeleri esas alınmış ve Kur’an’ı Kerim’de yer alan 64 lehçenin dil özellikleri göz ardı edilmiştir¹². Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırları içerisinde yaşayan Arap asıllı Türk vatandaşlarının Çukurova bölgesinde kullandıkları Arapça da Kur’an Arapçasının dil özelliklerinden farklılaşmaktadır. Bu bölgede kullanılan Arapça sözlü bir dil olarak kullanılmakla birlikte standart Türkiye

9 Ramadân ‘Abdu’t-Tevvâb, *et-Tatavvuru’l-Luğavî*, (Mısır: Mektebe Hancı,1997), 20-21.

10 ‘Abdu’t-Tevvâb, *et-Tatavvuru’l-Luğavî*, 23-24.

11 Carl Brockelmann, *Fikhu’l-Luğâtu’s-Sâmiyye*, trc. Ramadân ‘Abdu’t-Tevvâb, (Riyâd: Matbû’ât Câmî’atu’r-Riyâd, 1977), 31;

Yahyâ ‘Abâbnah, *Bünyetü’l-Fi’ilü’s-Sülâsî fi’l-‘Arabîyyeti ve’l-Mecmûati’s-Sâmiyyeti’l-Cenûbiyye: Dirâse Mukârene fi’l-‘Usûli’l-Fi’liyye*, (Abû Dabî: Dâru’l Mektebü’l Vataniyye, 2010), 9-11.

12 Murat Yıldız, “Standart ve Yerel Arapçanın Tarihsel ve Filolojik Sınırları: Mısır Lehçesi Örneği”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10/3 (2010): 25-26. erişim 16 Temmuz 2023, <https://dergipark.org.tr/pub/daad/issue/4494/61903>.

Türkçesi karşısında alıcı konumundadır. Türkçeden “Adana, Mersin, Tarsus, Urfa, Mardin ve Hatay lehçelerine alıntılanan kelimeler isim ve sıfat olup Arapçanın fonetik ve morfolojik yapısına uygun bir şekilde alıntılanır ve yer yer fiil olarak da kullanılır”¹³.

Klasik Arap dilbilimi çalışmalarında lehçe konusu kapsamında değerdendirilebilecek bir diğer husus da Kur’an kıraati olup bu ilim çerçevesinde Kur’an’da yer alan kelimelerin farklı okuyuşları irdelenip Cahiliye dönemi Arap yarımadasındaki lehçelerin varlığına işaret edilmiştir¹⁴. İlaveten, bazı Kur’an ayetlerinde yedi Arap kabilesi olan “Kays, Temim, Esed, Huzeyl, bazı Tayy, bazı Kinane ve Kureyş” lehçelerine¹⁵ ait kelimelerin kullanılıyor olması da Arap dilinde lehçe varlığının sadece Modern dönemle sınırlı kalmadığını Cahiliye dönemi ve hatta daha önceki süreçte de lehçenin var olduğunu kanıtlar niteliktedir. Bu çerçevede Kur’an’da geçen fasih lehçeler ve ayetlerde kullanılış şekilleri şu şekilde sıralanabilir¹⁶: Kinâne lehçesi (بِمُعْجِزِينَ¹⁷), Huzeyl lehçesi (أَفْرَقَانَا¹⁸), Cürhüm lehçesi (مَعْكُوفًا¹⁹), Himyer lehçesi (غَرَامَا²⁰), Müzhic lehçesi (الْحُرْطُوم²¹), Hadramut lehçesi (وَدَمَرْنَا²²), Mezîne lehçesi (لَا تَغْلُوا²³), Cüzam lehçesi (فَجَاسُوا²⁴ اللَّرَائِكِ²⁵), Beni Hanife lehçesi (بِالْعُقُودِ²⁵), Ammare lehçesi (الصَّاعِقَةُ²⁶), Yemen lehçesi (اللَّرَائِكِ²⁷), Tayy lehçesi (أَبْنَةُ²⁸) ve Temîm lehçesidir (قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ).

Buna karşın Cahiliye dönemi itibarıyla Kur’an Arapçasının dil özelliklerinin tamamına sahip olmayan²⁹ Arap lehçelerinin varlığından da söz etmek mümkündür. Klasik Arap dili kurallarından saparak Kur’an Arapçasının özelliklerini yitiren lehçeler ve dil dışı kullanımları ise şu şekildedir³⁰: إِنَّكَ yerine عَنكَ kullanımına sahip olan hemzeyi ع şeklinde telaffuz eden

- 13 Muna Yüceol Özezen, “Çukurova Arapçasına Türkçeden Geçmiş Fiil Kökleri”, *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25/3 (2016): 195-196; Gisela Prochazka Eisl and Stephan Prochazka, “The Arabic Speaking Alawis of the Çukurova: The Transformation of a Linguistic into a Purely Religious Minority”, 11, erişim 25 Ağustos 2023, https://www.academia.edu/3857818/The_Arabic_speaking_Alawis_of_the_%C3%87ukurova_The_transformation_of_a_linguistic_into_a_purely_religious_minority.
- 14 Lokman Şen ve Kevser Kırmızı Çiçek, “Kıraat Lehçe ilişkisi”, *Dicle İlahiyat Dergisi*, 27/1 (2022): 95-109. erişim 17 Temmuz 2023 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dicd/issue/70540/1104108>.
- 15 Necati Kara ve Necdet Karakaya, “Bir Değerdendirme Denemesi: Kureyş Lehçesi Mi Kureyş Ağzı Mı”, *BEU SBE Dergisi*, 2/1 (2013): 56. erişim 17 Temmuz 2023, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/41787>.
- 16 Abduh er-Râcihi, *el-Lehcâtü'l-Arabîyye fi'l-Kıraati'l-Kur'âniyye*, (İskenderiyye: Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye,1996), 35-49; Şen ve Kırmızı Çiçek, “Kıraat Lehçe ilişkisi”, 99-100.
- 17 En'âm/134, Yunus/53, Hûd/33, Nahl/46, Ankebût/22, Zümer/51, Şûrâ/31.
- 18 Enfal/29.
- 19 Fetih/25.
- 20 Furkân/65.
- 21 Kalem/16.
- 22 A'raf/137.
- 23 Nisâ/171, Mâide/77.
- 24 İsrâ/5.
- 25 Mâide/1.
- 26 Bakara/55.
- 27 Kehf/31, Yasin/56, İnsân/13, Mutaffifin/23 ve 35.
- 28 Hûd/42.
- 29 Fasih Arapça olarak da bilim dünyasında kullanılan bu ifade Klasik Arapça, Akademik Arapça ve Kur'an Arapçası gibi dil terimleriyle de karşılanmıştır.
- 30 Omama Alalaibai, “Arap Dilinde Lehçeler”, *Universal Journal of Theology*, 6, 2 (2021):183-186. erişim 19

Temîm, Kays ve ‘Esed lehçeleri *علي والساعي* kelimelerinin sonunda yer alan *ي* sesini *ج* sesine değiştirerek *الساعج* ve *علج* şeklinde telaffuz eden Temîm lehçesi *عليك* ve *بيك* kelimelerinde yer alan *ي*. Tekil şahıs muhatap hitap eki olan *ك* ‘*yi*’ *ش* sesine çevirip *عليش* ve *بيش* şeklinde telaffuz eden Mudar ve Rebî‘a lehçeleri, II. Tekil şahıs muhatap eki olan *ك* den sonra *س* sesini ekleyip *يكن* *مررت* şeklinde telaffuz eden Hevâzin, Mudar ve Rebî‘a lehçeleri, *ح* kelimesindeki *ح* sesini *ع* sesine değiştirerek *عنى* şeklinde telaffuz eden Huzeyl lehçesi, *طاب الهواء* tamlamasında yer alan *lâmu’l-ta’rîfi* *م* olarak *طاب امهواء* şeklinde okuyan Tayy, ‘Ezed ve Himyer lehçeleri, *أعطى* kelimesinde *ط* sesinden önce yer alan *ع* sesini *ن* olarak *أنطى* şeklinde telaffuz eden Huzeyl lehçesi, *الناس* kelimesinde yer alan *س* sesini *ت* sesine değiştirilip *النات* olarak telaffuz eden Yemen lehçesi, II. Çoğul şahıs çekimindeki *كـم* çekiminin dammeli formdan kesreli forma dönüştürüp *عليكم* şeklinde kullanan Rebî‘a lehçesi ve *منهم، عنهم، بينهم* kullanımlarının *بينهم، عنهم، بينهم* şekilleriyle görüldüğü Benî Kelb lehçesi yer alır³¹.

Ürdün Devleti

Suriye, Irak, Suudi Arabistan, Filistin ve İsrail ile çevrili Ürdün, Kızıldeniz’e komşu olup adını toprakları üzerinde akan Ürdün nehrinden alır. Devletin resmi adı el-Memleketü’l-Ürdüniyyetü’l-Hâşimiyye³² olup 89. 213 km genişliğe sahip bir Ortadoğu ülkesidir. Ülkede başkent Amman’dır ve diğer önemli şehirleri arasında “Zerkâ’, ‘İrbid, ‘Aclûn, Mafrak, Belkâ’, Madâbâ, Kerak, Ceraş Tafiile, Ma‘ân ve ‘Akabe” yer alır³³. Uzun yıllar Osmanlı Devletinin himayesinde kalan Ürdün’de Arap isyanı 1917’de başlar ve 1918’de Ürdün’ün kontrolü Şerif Hüseyin ve oğlu Faysal’ın eline geçer. Ardından, 1920’de Fransızlar tarafından hâkimiyeti sonlandırılan Faysal’ın yerine İngilizler tarafından desteklenen kardeşi Abdullah geçer ve 1921’de Ürdün emiri olarak otuz yıl süren İngiliz manda yönetiminde Ürdün’ün modern bir devlet olma yolunda ilerlemesini sağlar. Dahası, modern Ürdün devletinin bugünkü sınırları 1948 ve 1967 yıllarında gerçekleşen Arap- İsrail savaşı ve 1960’da Suudi Arabistan’ın izniyle Akabe limanının geliştirilmesi için Ürdün lehine genişlemesi yönünde yeni bir sınırnın

Temmuz 2023, <https://dergipark.org.tr/pub/ujte/issue/65097/1024931>.

- 31 ‘Abdu’l-Kâdir Mer‘î, *el-Mustalahü’s-Savti ‘inde ‘Ulemâ’il-Arabîyyeti’l-Kudemâ’*, (‘İrbid: ‘Âlemu’l-Kutubi’l-Hadîs,2016), 212-221.
- 32 Cengiz Tomar, TDV İslam Ansiklopedisi “Ürdün”, maddesinde şunları zikreder: Bizans kaynaklarında “Palaestina Secunda” olarak anılan Ürdün, Arapça “nehirin iki yakasında kalan yer” anlamına gelmektedir. Tarihi süreç içerisinde sınırları bugünkü komşuları olan Filistin ve Lübnan topraklarını kapsamış olsa da modern Ürdün devletinin resmi sınırları ile İslam devletlerindeki sınırları farklılık ve değişiklik gösterir. Bölgede pek çok devletin ve gücün egemen olduğu tarihi kaynaklarca sabittir ve sırasıyla Ürdün’de “Bizans, Gassanî, ve Sasanî” devletlerinin himayesi görülür. Hz. Ebû Bekir zamanında bölgede İslam devletinin gücü Kerak yakınlarında Mute savaşının yapılmasıyla başlar ve Fihl ile Yermuk savaşlarının kazanılmasıyla tamamlanır. Akabinde Ürdün; Filistin, Dimeşk ve Humus’la birlikte dört askeri bölgeden biri haline gelir. Öyle ki Hz. Ömer tarafından Muâviye b. Ebû Süfyân Ürdün’e vali olarak atanır. Emevîler zamanında önemini sürdüren Ürdün, Abbasiler zamanında hilafet merkezinin Irak’a taşınması sebebiyle önemini yitirir. Abbasî hanedanlığından sonra Ürdün sırasıyla Tolunoğulları, İhşidler, Fatîmî, Selçuklu, Memlük ve Osmanlı devletlerinin egemenliğine girer.
- 33 Cemalettin Şahin, “Ürdün”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, erişim 21 Temmuz 2023, <https://islamansiklopedisi.org.tr/urdun#1>.

çizilmesiyle oluşturulur. 5 Mayıs 1946'da bağımsızlığını İngilizlerden kazanan Ürdün, 24 Ocak 1949'da Ürdün Hâşimî Krallığı olarak devletin resmi adını ilanının akabinde ilk kral olarak Abdullah'ı ilan eder. 1951'de suikast sonucu öldürülen Abdullah'ın yerine oğlu Tallâl geçse de bir yıl sonra psikolojik sebeplerden ötürü tahtan indirilip yerine oğlu Hüseyin geçer. 1967'de Arap- İsrail savaşına katılan Ürdün 1948'de yapılan savaşta kazanmış olduğu Batı Şeria ve Doğu Kudüs'teki topraklarını kaybeder. Bu tarihten sonra Ürdün yoğun bir Filistinli göçmen akınına uğrar ve ülkede Filistin nüfusunun artmasına paralel olarak bağımsız Filistin devletini Ürdün topraklarında kurmak isteyen Filistin Kurtuluş Örgütü mensupları ve Ürdün ordusunun çatışması neticesinde ülkede çıkan iç isyan, örgüt üyelerinin ülkeden çıkarılması ile bastırılır³⁴.

1984'ten beri her dört yılda bir yapılan demokratik seçimler ve anayasal monarşi ile yönetilen Ürdün, İngiliz hükümet geleneği olan parlamento, millet meclisi ve kral tarafından seçilen senatodan oluşur. 1990-1991'de Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle ortaya çıkan Körfez krizinde Irak'ı desteklemekle suçlanan Ürdün'de ekonomik ve mali sıkıntılar yapılan dış yardımların kesilmesiyle baş gösterse de bu durum 26 Ekim 1994'te ABD aracılığıyla İsrail'le olan ilişkilerin düzeltilmesi yönünde adımların atılmaya başlaması ve ABD'nin Ürdün'e yardıma başlamasıyla son bulur. 1999'da kral Hüseyin ölmeden önce oğlu II. Abdullah'ı yerine tayin eder ve ölümünün akabinde yerine oğlu geçer. Ülkede demografik yapıyı savaşlar ve göçler belirlemekte olup Filistin-İsrail arasındaki çatışmaların neticesinde ülkeye iltica eden Filistinliler ve Körfez krizi nedeniyle ülkeye sığınan Iraklılar ülkede büyük bir çoğunluğu oluşturur; öyle ki ülkedeki nüfuzun %70'ini Filistinliler oluşturur. İlaveten ülke nüfusunun %90'dan fazlası Sünni Arap Müslüman iken %6'sı Hristiyan Araplardan oluşur. Ülkede resmi dil olarak Arapça kabul edilmiş olup ikinci dil olarak İngilizce kullanılır³⁵.

Modern Ürdün Lehçesi

Arapçanın lehçelerinden kuzey lehçeleri grubu içerisinde yer alan Ürdün lehçesi Ürdün Hâşimî Devleti içerisinde yaşayan Ürdünlüler tarafından konuşulan lehçe olup ülkede yer alan bölgelere göre farklılık gösterir. Ürdün lehçesi kendi içerisinde Kuzey ve Güney ağızları olarak ayrılmasının yanı sıra Fellah³⁶ ağızı ve Bedevî ağızı olarak da ayrılır. Bununla birlikte çoğu Ürdünlünün konuştuğu ağız yirminci yüzyılın başlarında Osmanlı devleti idaresi zamanında ortaya çıkan Hecîne ağızıdır. İlaveten, Ürdün lehçesi beş kısma ayrılır: başkent 'Ammân ve kuzeyde yer alan Zerkâ' Ma'dabâ ve Salt şehirlerinde konuşulan Filistin, Ürdün ve Şam lehçelerinin karışımı niteliğinde olan ve ülkenin geneli tarafından konuşulan Hecîne ağızı,

34 Seher Doğancı, "Modern Ürdün Şiiri: Mustafâ Vehbî't-Tel Örneği", *Filoloji Alanında Uluslararası Çalışmalar Haziran 2023* içinde, edt. Gülnaz Kurt, (Ankara: Serüven Yayınları, 2023), 97-98.

35 Selâme Sâlih en-Na'imât v. dğr., *Târîhu'l-Ürdün: es-Saffu's-Sânî 'Aşara*, ('Ammân: Vuzâratu't-Terbiyye vet'-Ta'lim, 2019), 38-39.

36 Ürdün'de İrbid, 'Aclûn ve Ğôr gibi mntukalarda çiftçilikle uğraşan kişilerin kullandığı lehçe kastedilmiştir.

isimlerin sonunda yer alan dişilik te'sini³⁷ telaffuz etmemeleri ile bilinen Kerak, Tafîle, Ma'ân ve Şöbek şehirlerinde konuşulan Güney ağzı, Ürdün'ün kültürlü ve medenî kesimleri tarafından konuşulması tercih edilmeyen Bedevîler tarafından konuşulan Bedevî ağzı, Mısır ve Hicaz lehçesinin bir karışımı niteliğinde olan ve dar bir kesim tarafından kullanılan 'Akbâvî ağzı ve Kurâ, 'İrbid, 'Aclûn, Ceraş ve Ramsâ şehirlerinde konuşulan Kuzey ağzıdır³⁸.

Çalışmanın bu kısmında Kur'an Arapçasından farklılaşan Ürdün lehçesinin fonetik ve morfolojik düzeydeki değişimleri örneklerle açıklanmıştır. Ses düzeyinde görülen değişiklikler asimilasyon (المماثلة الصوتية), disimilasyon (المخالفة الصوتية), kolaylık yasası (السهولة والتيسير), inkimaşu'l 'esvâtu'l-mürekkebe (انكماش الأصوات المركبة), et-tefhîm (التفخيم), et-terkîm (الترقيم), el-mücâvere (المجاورة), el-'imâle (الإمالة), el-'i'lâl (الإعلال), el-'idğâm (الإدغام), el-'izhâr (الإظهار), et-teskîl (التقيل), et-tehfîf (التخفيف), et-da'îf (التضعيف), et-teşdid (التشديد), el-'işmâm (الإشمام), er-rum (الروم) ve el-'ibdâl (الإبدال) olarak klasik sarf kitaplarında sınıflandırılır. İlaveten el-'ibdâl çeşitleri el-'an'ane (العننة), el-fahfaha (الفخخة), et-tamtamâniyye (الطمطمانيية), el-'ac'ace (العججة), el-istintâ' (الاستطاء), el-keşkeşe (الكشكشة), et-teltele (التلتهلة), el-vekem (الوكم), el-vehem (الوهم), el-halhâniyye (الخلخانية), el-ğamğame (الغمغمة), el-'acrefiyye (العجرفية), et-tedeccu' (التدجج) olarak ayrılır³⁹. Bu kısımda modern Ürdün lehçesinin yukarıda zikredilen ses hususiyetlerinden hangilerine sahip olup olmadığının tespitinin yapılmasının yanı sıra sarf düzeyinde görülen hususiyetleri de nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılarak işlenmiştir. Çalışmada doküman analizinde kullanılmak üzere 'Ebû 'Arâbî'nin "Şû Fih Mâ Fih" kitabı ile Haddâd'ın "Yallâ Nehkî 'Arabî 'Ekter" adlı kitabı belirlenmiştir. Dahası Ürdün lehçesinin gramatikal yapısı ve bu lehçede kullanılan mahallî kelime ve ibarelerin tespitinin yapılması da yine bu kitaplar aracılığıyla sağlanmıştır. Bu çerçevede modern Ürdün lehçesinin belli başlı dil özellikleri şu şekildedir⁴⁰:

1. Soru edatlarının değişimi: Ürdün lehçesinde standart Arapça'da kullanılan soru edatları ses değişimine uğrar. Bu bağlamda Kur'an Arapçasında kullanılan edatlar ve Ürdün lehçesindeki karşılıkları şu şekilde sıralanabilir: "كَمْ", "شَو", "إِش", "مَآ، مَاذَا" edatları, "كَمْ" edatı "أَيْنَ", "لَمِينَ", "لَمَنَ", "مِينَ", "مِنَ", "يَقْدَيْش", "بِكَمْ", "قَدَيْش", "أُنْ" edatı "كَيْفَ", "لَيْش", "لَمَآذَا", "لَوَيْنَ", "عَوَيْنَ" edatı "إِلَى أَيْنَ", "مِينَ وَينَ" edatı "مِنَ أَيْنَ", "وَيْنَ" edatı "كَيْفَ", "مِينَ أَو", "إِنُو", "أَيَ", "إِنُو" edatı "أَيَ", "إيمتى" edatı "مَتى", "كَيْفَ" iken "هَل" edatı kullanımdan kalkar ve vurgu ile ifade edilir⁴¹.
2. Zamirlerin telaffuzundaki değişim: أنا zamiri değişime uğramadan olduğu gibi telaffuz edilirken diğer zamirler ses değişimine uğrayarak telaffuz edilir. Örneğin "نحن"

37 Bu şehirlerde الاجتماعية، الاقتصادية، السياسية kelimeleri son hecede yer alan dişilik te'si okunmayarak düşürülür اجتماعي، الاقتصادي، السياسي şeklinde telaffuz edilir.

38 "Google Kutub Lehce Ürdüniyye", Mektebe Nûr, erişim 23 Temmuz 2023, <https://www.noor-book.com/tag/%D9%84%D9%87%D8%AC%D8%A9-%D8%A3%D8%B1%D8%AF%D9%86%D9%8A%D8%A9>

39 Mer'î, *el-Mustalahu's-Savtî 'inde 'Ulemâ'il-Arabîyyeti'l-Kudemâ'*, 164-235.

40 Nâcih 'Ebû 'Arâbî, *Şû Fih Mâ Fih*, ('Ammân: ciee, Ğayr Mevcûd), 9-127; Meryem Cemâl Haddâd, *Yallâ Nehkî 'Arabî 'Ekter*, ('Ammân: Control,2014), 13-148.

41 'Ebû 'Arâbî, *Şû Fih Mâ Fih*, 9-10.

olarak alıntılanmış yabancı bir kelimedir.

19. Ürdün lehçesi Kur'an Arapçasına en yakın lehçelerden biri olsa da bu lehçede bazı ses değişiklikleri görülür. Bu değişim ünlülerle ünlüler, ünsüzlerle ünsüzler arasında olabileceği gibi ünlüler ve ünsüzler ya da ünsüzler ve ünlüler arasında da olabilir. Bu ses değişiklikleri şu şekilde özetlenebilir⁶¹:

✓ İlk hecede yer alan damme kesra'ya döner ve buna örnek olarak “قُلْ، كُلْ، قُمْ” kelimelerinin “قُلْ، كِلْ، قِمْ” şeklinde telaffuz edilmesi verilir.

✓ İlk hecede yer alan “ك” sesi “ج” sesine ya da Türkçede “Ç/ تش” olarak karşılık bulan “ç” ve “ş” arası bir sese döner. Örneğin “كيف حالك؟” cümlesi bu lehçede Kurâ, 'İrbid, 'Aclûn, Ceraş ve Ramsâ şehirlerinde “جيف حالك” ya da “تشييف حالك؟” şeklinde telaffuz edilir.

✓ “يأكل” kelimesinde yer alan hemze-i kat'ı “يأكل” şeklinde telaffuz edilerek hemze-i vasıl haline getirilir.

✓ II. Tekil şahıs çekim eki olan “ك” değişip “ج” olur ve “كيف حالج” örneğinde olduğu gibi telaffuz edilir.

✓ Müennes zamir çekiminde “ها” ekinde yer alan “أ” düşer ve “إِنْجَزَهَا” kelimeleri “إِنْجَزَهَا” şeklinde telaffuz edilir.

✓ “ع” sesi “ن” sesine değişir. Örnek olarak “خلة حبيباً لك صديقاً” *علاييك مفرن علاييك** خله حبيباً لك صديقاً” beytinde yer alan “تتطيه” kelimesi verilir.

✓ Müennes çoğul eki olan “ات” da yer alan “ت” sesi bedevî Ürdünlüllerce dişilik t'sine çevrilir ve “البنات” kelimesi “البناء” şekliyle telaffuz edilir.

✓ “ت” ile “ص” arasında ve “س” ile “ط” arasında ses değişimi olur.

✓ Peltek “س” sesi “ت” sesine çevrilerek “كثير، ثوب، اثنين” kelimeleri “كثير، توب، اتنين” şeklinde telaffuz edilir.

✓ Ürdün lehçesinde sesler arası ulamalar çok yaygındır. Örneğin “أهلين” kelimesi “أهلاً” ve “سهلاً” kelimelerinin ulanmış halidir.

✓ Telaffuzda kolaylık sağlamak amaçlı pek çok kelimeye yer alan hemze ya düşer ya da “ي” sesine çevrilir. Örneğin “منة، ماء” kelimeleri “مِي، مِيَّة” şeklinde telaffuz edilir.

20. Mahallî kelime ve ibareler: Ürdün lehçesi Türkçe ve İngilizceden alıntılanmalar yaparak kendisine kazandırdığı kelimelerin haricinde lehçesel özelliklerini taşıyan mahallî kelime ve ibarelere sahiptir. Bu kelimeler ve kullanımları Ürdün lehçesi öğretiminde kullanılan Yallâ Nehkî 'Arabî 'Ekter ve Şû Fîh Mâ Fîh kitaplarından çıkarımla şu şekildedir⁶²:

61 Roks Bin Zâ'id el-'Azîzî, *Mu'allime li'l-Türâsil 'Ürdünî*, ('Ammân: Vuzâratu's-Sekâfe, 2012), 5.13-16. erişim 27 Temmuz 2023, https://archive.org/details/20190921_20190921_1325.

62 'Ebû 'Arâbî, *Şû Fîh Mâ Fîh*, 146-180; Cemâl Haddâd, *Yallâ Nehkî 'Arabî 'Ekter*, 235-239.

Tablo 1: Ürdün Lehçesinde Kullanılan Mahallî Kelime ve İbareler

İngilizce karşılıkları	Kelime ve İbareler	İngilizce karşılıkları	Kelime ve İbareler
I'm okey	كُويس: منيح	What's up?	شو فيه ما فيه؟
Driver	شوفير	Nothing new/ Everything is good.	صافية وافية
Taxi	تَكسي	Also	كمان، بَرَضنه
Now	هلا، هسنا	Man	الزلمة
Money	ليرة	Enough	بسن
Yesterday	امبارح	Because	عشان، علشان، مشان
Tomorrow	بكرة	Okey	ماشى
Free	بلاش	Next	الجائى
Make coffe	أساوي/ ساويت قهوة	A little bit	شوي
To start	بئسن	Then, next	بغدين
Miserable	بئشان	Thing	إشي
With great pleasure	على راسي، على عيني، من عيوني	Right away	على طول
Turnn and come back	لف وارجع	On your hearth	على قلبك
straight	دُغري	It's okey, fifty fifty	ماشى الحال/ نص نص زي
In front of	قُدَام	Okay	أوكي
Father and mother	بابا وماما	Traffic	أزمة
Hey beautiful	ايش يا جلو، ايش بل خسنه، ايش يا عسل، ايش يا مورزة، ايش يا بطّة	Bus	الباص
womanizer	بسنوئجي	Having a shower	أوخذ دوش، أتوش
What's wrong	شو مالك؟	Grandmother	تيتة، ميني
jacket	جاكيت	Tshirt	بلوزة نص كم، تي شيرت
short	شورت	Boot	بوت
Hand bag	شنّة	Pyjamas	بيجاما
Coat	بالطو	Pants	بئطلون
Service	سرفيس	Accessory	اكسسوارات
Corn flakes	كوزن فلكس	Scarf	شال
sandwish	سندويشة	Large	لازج
Cake	كيك	Wrap it for me	إلفي يلها
coctail	كوكتيل	Unbealivable	فابع، طقع، زنون، دمار، حلو كتير، بجنن، من الأخر
garage	كراج	To forward	فَرُود
Microwave oven	مايكرويف	To cancel	كئسل
coach	كئباية	Arabic bread	شراك

Yukarıdaki tablo ışığında hem Ürdün lehçesinde mantıksal bir anlama ya da delalete sahip olan kelimeler (شو فيه ما فيه، صافية وافية، عشان، كمان، برضو، زلمة...ألخ) verilmiştir hem de Ürdün lehçesinin İngilizce (ليرة، بلاش،) ve Türkçeden (باص، أوكي، دوش، تي شيرت، بيجاما، لاج...ألخ) alıntılar yapılarak kullanılan kelimele işaret edilmiştir. Dahası alıntılanan bu kelimeler Ürdün lehçesinde Arapçanın tasrif kuralları çerçevesinde İngilizceden alınan (cancel) kelimesinde olduğu gibi (...كُئسلت، إنت كُئسلت، هو كُئسل...ألخ) şeklinde zamir çekimine sokulmuştur. Söz konusu alıntı kelimeler Arapçanın ses özellikleri çerçevesinde dile kazandırılmış ve İngilizce 'de ünsüz bir hece ile biten (sandwich) kelimesi (سندويشة) şeklinde ünlü bir hece ile bitecek şekilde Ürdün lehçesinde telaffuz edilmiştir. Dahası Ürdün lehçesinde alıntılama sadece kelimeler düzeyinde değildir. Türkçe' den alıntılanmış eklerin (نسوانجي، دولتلو، خضارجي، مشكلجي، عثمانلي...ألخ) de Arapça isimlerin (جي، لو) eklenerek isimden isim yapım eki formunda kullanıldığı görülmüştür.

Sonuç

Dil canlı bir olgu olup gelişime açıktır ve bir dilin aynı coğrafi bölgede pek çok farklı varyant ile kullanılması mümkündür. Bu varyantlar arasındaki değişim ses düzeyinde ünlü ve ünsüzlerin kullanımında, ilave ses ekleyip düşürmede ve vurguda görülebileceği gibi kelimenin inşasında çatı vazifesi gören işaretlerde tek bir işareti kullanma ya da o işaretin farklı bir forma çevrilerek kullanılmasında da görülür. Dahası, bir dilin lehçesi zaman ve mekân içinde ses, terkip, nahiv ve sarf boyutunda gelişme ve değişme gösterebileceği gibi anlam boyutunda da gelişme ve değişme gösterir. Bu sebeple bir dil hem konuşulduğu çağ ile bir önceki çağ arasında fark gösterir hem de bir lehçesiyle bir başka lehçesi arasında fark gösterir. Tıpkı Arapçanın Modern lehçelerinden biri olan Ürdün lehçesinin Mısır, Yemen, Irak, Suriye, Filistin, Suudi Arabistan, Katar ve dahi diğer Arap ülkelerinde konuşulan lehçelerden farklılık gösterebildiği gibi. Ammice diye tabir edilen bu mahallî ve bölgesel kullanımlar günlük hayatta insanlar arasında iletişimi sağlamayıp dilin standart kuralcı yapısından kaçarken dildeki kolaylık yarasından da yararlanır. Bu çalışmada dil, lehçe ve şive kavramlarının ayrımı yapıldıktan sonra lehçe kavramının Arap dilcileri tarafından yeni bir olgu olmadığı dil kitaplarında yer alan Kur'an'da yer alan lehçeler ve Kur'an'da yer almayan lehçeler başlığı altında incelenmiştir. Dahası, Arapçanın bir lehçesi olan Modern Ürdün lehçesinde görülen ses değişimleri, sarf değişimleri ve nahvî özel kullanımlara işaret edilerek çalışmanın sonunda bu lehçeye ait bazı mahallî kelime ve ibarelerin listesi verilmiştir.

Çalışmanın sonunda Modern Ürdün lehçesinin sahip olduğu sesbilgisi, biçimbilgisi, sözdizimi ve sözcük bilgisi çerçevesinde Kur'an Arapçasına (Klasik Arapça 'ya) yer yer yakın yer yer de uzak özelliklere sahip bir lehçe olduğu saptanmıştır. Ürdün lehçesinde ses olayları bakımından Kur'an Arapçasından farklı olarak soru edatlarının ulandığı ya da kısaltıldığı, zamirlerin telaffuzunda ve iyelik zamirlerinin çekiminde seslerin şeddelendiği ya da düşürüldüğü tespit edilmiştir. Dil bilimsel değişim olarak isim cümlelerinin olumsuz formda kullanılması bu lehçede Kur'an Arapçasından farklı olarak "مش" ve "مُو" ekleriyle yapılmış olup benzer bir durum zaman çekimlerinin olumsuz formlarında da görülmüştür. Bu çerçevede mazi ve muzari

fiilin olumsuz fiilin sonuna getirilen “ش” eki ile yapılırken gelecek zamanın olumsuz fiilin önüne getirilen “مو ve مش” ekleriyle yapılmıştır. İlaveten, bu lehçede hem ses değişimlerinin hem de dil bilgisel değişimlerin beraber olduğu örnekler de görölmüştür. Buna örnek olarak muzari fiilin çekiminde I. Tekil şahıs zamirine ait “أ” düşüp yerine “ب” sesi gelmesi ve diğer şahıs çekimlerinde “ب” sesinin ilave bir ses olarak kullanılması verilmiştir. Buna karşın Mazi fiil çekiminde “أنا” ve “أنت” çekimleri arasında çekim farkı ortadan kalkıp aynı şekilde telaffuz edilmiş ve anlam farkı vurgu, tonlama, siyak ve sibak üzerinden iletilmiştir.

Dahası, Ürdün lehçesi telaffuz kolaylığını esas alarak kullanmayı seçtiği ya da kullanmaktan vazgeçip düşürdüğü sesler itibariyle hem Kur’an Arapçasından hem de Arapçanın diğer lehçelerinden ayrılmıştır. Örneğin işaret zamirlerinin bu lehçede kullanımı bölgelere göre farklılık göstermiştir. Başkent Ammân ve çevresinde işaret zamirlerindeki “ذ” sesi “د” sesine değiştirilirken başkentten uzak bedevî köy ve kasabalarda “ذ” sesi “ظ” sesine dönüştürölmüştür. Ürdün lehçesinde görölen bu ses değişiklikleri sadece bunlarla sınırlı olmayıp “ث” sesinin dildeki kolaylık yasası sebebiyle “ت” sesine çevrilerek kullanılmasında ve “ء” nin pek çok kelimedede düşürölmesi ya da “ي” sesine değiştirilmesinde de gözlenmiştir. Ek olarak, Ürdün lehçesinde soru edatlarından “الهمزة” ve “هل” düşmüş ve cümleye soru anlamı vurgu ve tonlama ile sağlanmıştır. Soru edatlarının bu lehçede özellikle düşürölmesi ve dilde kolaylık yasasından yararlanılması bu lehçenin sıklıkla başvurduğu karakteristik özelliklerinden biri olarak tespit edilmiştir.

Son olarak bu lehçede kullanılan İngilizce ve Türkçe alıntı kelimeler daha çok isim ve sıfat olarak tespit edilmiş olup isim ve sıfat olarak alıntılanan kelimelerin fiil formları da az olmakla beraber Ürdün lehçesinin kuralları çerçevesinde çekime girmiştir. Bu genellemeye istisnai bir durum olarak Türkçeden Ürdün lehçesine geçen ve başlamak anlamına gelen “بَلَّشَ” fiili ve bu fiilden “فَعْلَان” kalıbında türetilen “بَلَّشَان” kelimesi ileri sürölmüştür. Bütün bu özellikler, Ürdün lehçesinin hem Kur’an Arapçasından farklılaşan hem de Arapçanın diğer lehçelerinden farklılaşan karakteristik özellikleri olup bu hususiyetler onu Arap dili çalışmaları içerisinde Arapçanın bir lehçesi olarak sınıflandırır. Söz konusu dil hususiyetleri incelendiğinde Owens’in “A Linguistic History of Arabic” kitabında iddia ettiğinin aksine, lehçeler Arap dilinin tarihi dönemleri içerisinde son döneme dâhil edilemeyecek kadar eski ve arkaik dil özellikleri gösterir. Buradan hareketle Ürdün lehçesi Arap dilinin tarihi dönemleri içerisinde Klasik Arapça (Classic or Modern Arabic) döneminde Kur’an Arapçasıyla beraber oluşmuş ve aynı anda her iki varyant da kullanılmıştır denilebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- ‘Abâbnah, Yahyâ. *Bünyetü'l-Fi‘ilü’s-Sülâsî fi’l-‘Arabiyeti ve’l-Mecmûati’s-Sâmiyyeti’l-Cenûbiyye: Dirâse Mukârene fi’l-‘Usûli’l-Fi’liyye*. ‘Abû Dabî: Dâru’l Mektebü’l Vataniyye, 2010.
- ‘Abdu’t-Tevvâb, Ramadân. *et-Tatavvuru’l-Luğavî*. Mısır: Mektebe Hancî, 1997.
- Akar, Ali. “Lehçe Oluşma Şartları ve Evreleri Bakımından Eski Türkiye Türkçesi”. *Türklük Bilimi Araştırmaları*. (2010): 15-29.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil, Ana Çizileriyle Dilbilim*. 1. Cilt. Ankara: TDK Yayınlar, 2003.
- Alibekirlioğlu, Sertan. “Türkçede Sözcük Türetme Yolları”. *Gaziantep Üniversitesi Journal of Social Science*. 16/1 (2017): 35-46. Erişim 21 Ağustos 2023, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/265261> .
- Bilmez, Bülent. “Türkiye’de Dilsel Çoğulluk ve Türkiye Dilleri: Genel Bakış”. *Türkiye’de Dil Hakları ve Dilsel Çoğulluk*. Haz. Bülent Bilmez. içinde 17-42. İstanbul: Türkiye Kültürleri, 2021. Erişim 25 Ağustos 2023, https://www.turkiyekulturleri.org/dokuman/20210602-44_dil-haklari-ve-dilsel-cogulluk-2021.pdf .
- Bin Zâ’id el-‘Azîzî, Rok. *Mu‘allime li’l-Türâsil ‘Ürdünî*. 5. Cilt. ‘Ammân: Vuzâratu’s-Sekâfe, 2012. Erişim 27 Temmuz 2023. https://archive.org/details/20190921_20190921_1325 .
- Brockelmann, Carl. *Fıkhü’l-Luğâtu’s-Sâmiyye*. trc. Ramadân ‘Abdu’t-Tevvâb. Riyâd: Matbü’ât Câmî’atu’r-Riyâd, 1977.
- Cemâl Haddâd, Meryem. *Yallâ Nehkî ‘Arabî ‘Ekter*. ‘Ammân: Control, 2014.
- Doğancı, Seher. “Modern Ürdün Şiiri: Mustafâ Vehbî’t-Tel Örneği”. *Filoloji Alanında Uluslararası Çalışmalar Haziran 2023*. edt. Gülnaz Kurt. Ankara: Serüven Yayınları, 2023. 95-110.
- Ebû ‘Arâbî, Nâcih. *Şû Fih Mâ Fih*. ‘Ammân: Ciec, t.y.
- el-Mûsâ, Yâsmîn. “Üslûbu’l-‘İstifhâm beyne’l-Fushâ ve’l-‘Âmmiyyeti’l-Lehceti’l-‘Ürdüniyye Misalen”. *Câmi’a’l-Kâhire Mecelle Kulliyetü’l Adâb*. 72/4 (Nisan 2012): 271-293.
- en-Na’imât, Selâme S., Er-Reb’î’, Fâyız, El-Hârabşe, Süleymân, Eş-Şûra, Sâlih. *Târîhu’l-Ürdün: es-Saffu’s-Sânî ‘Aşara*. ‘Ammân: Vuzâratu’t-Terbiyye vet’t- Ta’lîm, 2019.
- Ergin, Muharrem. *Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayım, 1998.
- er-Râcihî, Abduh. *el-Lehcâtü’l-Arabîyye fi’l-Kıraâtî’l-Kur’âniyye*. İskenderiyye: Dâru’l-Ma‘rifeti’l-Câmî’iyye, 1996.
- Google. “Kutub Lehce Ürdüniyye”. Mektebe Nûr. Erişim 23 Temmuz 2023. <https://www.noor-book.com/tag/%D9%84%D9%87%D8%AC%D8%A9-%D8%A3%D8%B1%D8%AF%D9%86%D9%8A%D8%A9> .
- Gökçe, Hülya. “Lehçe Teması ve Başkurt Dil Sahasındaki Örnekleri”. *Tehlikedeki Diller Dergisi*. 3/4 (2014): 47-63. Erişim 12 Temmuz 2023. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tdd/issue/29410/314900> .
- Kara, Necati ve Karakaya, Necdet. “Kur’an Dilinin Modern Dilbilime Göre Bir Değerlendirme Denemesi: Kureyş Lehçesi Mi Kureyş Ağzı Mı”. *BEU SBE Dergisi*. 2/1 (2013): 51-64. Erişim 17 Temmuz 2023. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/41787> .
- Mer ‘î, ‘Abdu’l-Kâdir. *el-Mustalahu’s-Savtî ‘inde ‘Ulemâ’il-Arabîyyeti’l-Kudemâ’*. ‘İrbid: ‘Âlemu’l-Kutubi’l-Hadîs, 2016.
- Owens, Jonathan. *A Linguistic History of Arabic*. New York: Oxford University Press, 2006.
- Prochazka Eisl, Gisela & Prochazka, Stephan. “The Arabic Speaking Alawis of the Çukurova: The Transformation of a Linguistic into a Purely Religious Minority”. 1-20, erişim 25 Ağustos 2023,

https://www.academia.edu/3857818/The_Arabic_speaking_Alawis_of_the_%C3%87ukurova_The_transformation_of_a_linguistic_into_a_purely_religious_minority.

- Şahin, Cemalettin. “Ürdün”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 21 Temmuz 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/urdun#1>.
- Şen, Ahmet ve Akdağ, Soner. “Modern Standart Arapça ve Bazı Arap Diyalektlerinde Gelecek Zaman Formları”. *NÜSHA*. 21/52 (2021): 179-198. Erişim 12 Temmuz 2023. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/nusha/issue/62908/863021>.
- Şen, Lokman ve Kırmızı Çiçek, Kevser. “Kıraat Lehçe ilişkisi”. *Dicle İlahiyat Dergisi*. 27/1 (2022): 95-109. Erişim 17 Temmuz 2023. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dicd/issue/70540/1104108>.
- Tomar, Cengiz. “Ürdün”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 21 Temmuz 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/urdun#1>.
- Yıldız, Murat. “Standart ve Yerel Arapçanın Tarihsel ve Filolojik Sınırları: Mısır Lehçesi Örneği”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 10/3 (2010): 23-41. Erişim 16 Temmuz 2023. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/daad/issue/4494/61903>.
- Yüceol Özezen, Muna. “Çukurova Arapçasına Türkçeden Geçmiş Fiil Kökleri”. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 25/3 (2016): 195-214.

